

TREBA SKÚMAŤ PROJEKTOVÝ MANAŽMENT V PREKLADĚ?

Zuzana Angelovičová

Zuzana Kraviarová-Angelovičová je externá doktorandka na Katedre anglistiky a amerikanistiky Filozofickej fakulty na Univerzite Mateja Bela v Banskej Bystrici. Venuje sa výskumu projektového manažmentu v prekladateľstve a pôsobí ako prekladateľka a tlmočníčka na voľnej nohe. V minulosti pracovala ako odborná asistentka na Katedre anglistiky a amerikanistiky na svojej alma mater a ako projektová manažérka Prekladateľskej a tlmočnickej spoločnosti Filozofickej fakulty Univerzity Mateja Bela.

1 PREČO PROJEKTOVÝ MANAŽMENT?

Výskum projektového manažmentu v prekladateľstve je podľa nás potrebný prínajmenšom zo štyroch dôvodov. Prvým je fakt, že **projektoví manažéri sú často prvým a jediným kontaktom zákazníka so svetom prekladu**, pričom zákazník často netuší, že sa rozpráva s človekom, ktorý o prekladoch nevie oveľa viac ako on, keďže je pravdepodobne absolventom iného ako prekladateľského odboru. Uvedomujeme si, že často aj absolventi prekladateľstva pôsobia vo funkcii projektových manažérov, napriek tomu si však myslíme, že väčšina vyštudovala iné odbory. Otázkou je, aký obraz naša profesia vďaka projektovým manažérom nadobúda v očiach klienta.

Druhým dôvodom je **vplyv na proces prekladu** (v užšom i širšom zmysle – od získania klienta až po odovzdanie hotového prekladu). Máme na mysli najmä jav, ktorý vyplynul z globalizácie a nárastu dopytu po rýchlom preklade sivej literatúry¹, teda čoraz častejšie prekladanie v tímoch. Môžeme ho síce odsúdiť, nezmeníme však, že si v prekladateľskej praxi už našiel svoje miesto. Tradične sa však stále vníma ako niečo, čo v konečnom dôsledku zhorší kvalitu výsledného produktu (nech už si pod kvalitou prekladu predstavíme čokoľvek). Ak chceme

zachovať kvalitu prekladu aj v týchto podmienkach, potrebujeme človeka, ktorý by tímovú prácu riadil. To je ďalšia z úloh projektových manažérov.

S týmto je úzko prepojený tretí dôvod, a to **vplyv projektových manažérov na kvalitu prekladu**. Nazdávame sa, že je veľmi veľký, keďže projektívni manažéri majú v rukách množstvo vecí od výberu dodávateľov, cez kontrolu kvality až po riadenie veľkých tímov.

V neposlednom rade je našou motiváciou na výskum projektového manažmentu aj presvedčenie, že vďaka nemu by mohli získať množstvo zručností, schopností a vedomostí nielen agentúry, ale aj prekladatelia na voľnej nohe. Vedeli by ich následne použiť na skvalitnenie svojej práce a zlepšenie konkurencieschopnosti, a výsledky takéhoto výskumu by teda boli priamym **prínosom aj pre prekladateľov v praxi**.

2 PRAGMATICKÉ VÝCHODISKÁ SKÚMANIA PROJEKTOVÉHO MANAŽMENTU V PREKLADATEĽSTVE

Pri uvažovaní o etapách, ktorými text po zadaní prechádza, sa dá zjednodušene hovoriť o dvoch prípadoch: (1) zadávateľ zadá text, prekladateľ ho preloží a odovzdá, alebo (2) zadávateľ zadá text, do procesu vstúpi sprostredkovateľ, ktorý text znova zadá prekladateľovi, aby ho preložil a následne opäť odovzdal sprostredkovateľovi, ktorý (so zaradením kontroly kvality alebo bez nej) text odovzdá zadávateľovi. Laicky povedané, za sprostredkovateľa možno považovať každého, kto vstupuje do priameho vzťahu klient – prekladateľ. V kontexte prekladu sivej literatúry, ktorý sme načrtli v úvode, budú týmto medzičlánkom rôzne typy firiem, agentúr a spoločností. Predpokladáme, že práve pri sprostredkovanom preklade možno zistiť najviac informácií o špecifikách projektového manažmentu v prekladateľstve. Medzinárodná norma EN 15038: 2006 ho uvádza ako jeden z predpokladov zabezpečenia kvality prekladu ako produktu a práve sprostredkovateľské subjekty asi najviac využívajú možnosť certifikovať sa podľa nej. V tomto príspevku, tak ako aj v celom našom dizertačnom výskume, pracujeme s termínom **sprostredkovaný preklad** a spomínaný medzičlánok všeobecne nazývame **sprostredkovateľom prekladu**. Medzi základné znaky tohto segmentu podľa nášho názoru patrí jeho heterogenita a z nej vyplývajúca snaha o štandardizáciu. Pod heterogenitou máme na mysli rôznorodosť subjektov, ktoré podnikajú v oblasti sprostredkovaného prekladu a takisto rôznorodosť stupňa zainteresovanosti v prekladateľstve (keďže existujú subjekty, ktoré majú sprostredkovanie prekladu ako svoj jediný predmet podnikania, a na druhej strane sú aj také, ktoré ho ponúkajú len ako doplnkovú službu).

2.1 Heterogenita segmentu sprostredkovaného prekladu

D. Gouadec uvádza nasledovné typy sprostredkovateľov prekladu:

1) **Prekladateľské spoločnosti:** zamestnávajú interných zamestnancov, napr. prekladateľov, korektorov, redaktorov, terminológov, obchodníkov, odborníkov na IKT a pod.

2) **Brokerské firmy:** autor ich definuje ako „obchodné entity (často zložené len z jednej osoby), ktoré predávajú preklad (ako finalizovaný produkt) klientom a kupujú ho (ako službu) od prekladateľov (alebo prekladateľských spoločností). Zvyčajne si za to berú veľkú províziu“ (2007, s. 125).

Prekladateľské agentúry považuje takisto za brokerské firmy s tým rozdielom, že zvyčajne zohrávajú aspoň minimálnu úlohu v procese prekladu, napr. pripravujú dokumenty, formátujú, vykonávajú korektúry a pod. Stupeň zapojenia agentúry do procesu sa rôzni, niektoré sa približujú k prekladateľským spoločnostiam, iné k brokerským firmám. Medzi ďalšie charakteristické znaky agentúry patrí napr. nákup takmer všetkých prekladov od externých dodávateľov, zamestnávanie oveľa menšieho počtu interných zamestnancov ako externých prekladateľov a pod. Hlavný rozdiel medzi spoločnosťou a agentúrou spočíva teda najmä v objeme práce realizovanej interne.

3) **Webové agentúry:** ponúkajú preklad len ako vedľajšiu službu, sústreďujú sa hlavne na služby v oblasti internetu, napr. na tvorbu webových stránok. S tým sa však spája potreba lokalizácie, ktorej základom je preklad. Ich portfólio preto obsahuje aj prekladateľské služby.

4) **Pseudospoločnosti:** sú podľa autora buď firmy, v ktorých pracuje len jeden človek, no pomocou presvedčivého marketingu sa snažia robiť dojem veľkej firmy, alebo sú to jednoducho sprostredkovatelia, ktorí preklady za províziu len posúvajú a neponúkajú žiadnu pridanú hodnotu. V tejto kategórii ďalej spomína firmy, ktoré vlastne neexistujú, majú len mailovú schránku a jej správcu, ktorý prípadné zákazky posúva ďalej.

Autor spomína aj **spoločnosti, ktoré fungujú na základe poskytovania praxe študentom**. Zvyčajne zamestnávajú jedného človeka (manažéra), ktorý riadi prax študentov. Pri tomto type upozorňuje na zneužívanie študentov a etické problémy vyplývajúce z nezabezpečenia skutočnej kontrolovanej a kvalitnej praxe.

5) **Poskytovatelia jazykových služieb:** ponúkajú široké portfólio služieb, preklady, kurzy, tvorbu reklamných textov a pod.

6) **Jazykové školy:** ponúkajú preklad len ako jednu z položiek vo svojom portfóliu. Pri sprostredkovateľoch jazykových služieb a jazykových školách autor upozorňuje na nevyhnutnosť aplikovania kritického myslenia pri hodnotení svojich schopností (v súvislosti s nízkou kvalitou prekladov).

7) **Prekladateľské kancelárie:** ide o pomedzný typ. Možno ho chápať rôzne. Môže ísť o skupinu prekladateľov, ktorí sa rozhodli spojiť sily a ponúkať služby klientom jednotne. Takto sú konkurencieschopnejší, keďže ponúkajú viac jazykov a špecializácií. Je však otázne, či tento typ ozaj možno považovať za sprostredkovateľa, keďže všetci zúčastnení sú prekladatelia. Pravdepodobne by to záviselo od toho, či si členovia takejto kancelárie nechávajú za sprostredkovanie províziu. Prekladateľskou kanceláriou nazývame aj organizáciu, ktorá je zodpovedná za preklady pre veľké národné alebo medzinárodné inštitúcie (ibid.).

V Gouadecovom rozdelení chýba etablovaný a veľmi často používaný termín **poskytovateľ prekladateľských služieb**. Ide o strešný termín pochádzajúci z anglického *translation service provider* (TSP), ktorý zaviedla už spomínaná norma EN 15038 v roku 2006. Je definovaný ako „osoba alebo organizácia, ktorá poskytuje prekladateľské služby“ (s. 8). To znamená, že zahŕňa všetky vymenované subjekty i prekladateľov jednotlivcov, ktorí poskytujú službu priamo, bez zapojenia sprostredkovateľa².

G. Samuelsson-Brown (2010) ponúka zaujímavý postreh o tom, že v očiach zákazníkov často neexistuje rozdiel medzi jednotlivými typmi sprostredkovateľov, napr. medzi spoločnosťou a agentúrou, považujú ich za ten istý subjekt. Myslíme si, že toto platí aj na Slovensku. Navyše, prekladateľská agentúra sa u nás často stotožňuje s prekladateľom jednotlivcom, zákazník neraz ani netuší, že je medzi nimi nejaký rozdiel. V tejto súvislosti treba spomenúť negatívny obraz, ktorý majú sprostredkovatelia v očiach prekladateľov. Je to spôsobené najmä nekorektnými praktikami niektorých z nich, tlakom na neustále znižovanie sadzieb, využívaním služieb nekvalifikovaných a nekompetentných prekladateľov, redaktorov, korektorov a projektových manažérov, zneužívaním študentov, vydávaním ich práce za prácu profesionála a pod. Rozdiel medzi korektným a nekorektným sprostredkovateľom najčastejšie spočíva v objeme vyššie spomenutej pridanej hodnoty, teda vo vykonávaní prác mimo prekladu samotného, napr. v zabezpečení kvalitnej korektúry, technického spracovania dokumentu, formátovania, kontroly kvality a pod. Vo všeobecnosti by sa za kritériá klasifikujúce sprostredkovateľov prekladu dali považovať prinajmenšom tieto:

- 1) počet zamestnancov;
- 2) počet aktivít realizovaných interne;
- 3) počet iných poskytovaných služieb;
- 4) existencia iného ako virtuálneho miesta podnikania a i.

2.2 Snaha o štandardizáciu

Vidíme, že sprostredkovateľský segment prekladateľského trhu je heterogénny, a teda dosť neprehľadný, a za označením sprostredkovateľa prekladu sa môže schovať takpovediac ktokoľvek. V kontexte neprehľadného trhu s prekladmi a všeobecného nezájmu verejnosti spôsobuje takáto heterogenita neistotu na strane klienta a prispieva tiež k zlému obrazu prekladateľstva ako profesie v očiach širokej verejnosti. A. Pym v publikácii o štatúte prekladateľského povolania hovorí o tom, že v období fragmentácie prekladateľského prostredia nepresvedča zákazníka o kvalite často výkon ako taký, ale tzv. signalizačné mechanizmy, čiže dojem, aký subjekty svojím pôsobením vyvolávajú. Postavenie podľa neho netvorí „*schopnosti samotné, ale iba ich hodnota ako ju vníma externé prostredie*“ (2012, s. 3). Ak by sme to mali aplikovať na segment sprostredkovaného prekladu, (vnímané) postavenie prekladateľa nevytvorí skutočný preklad zabezpečený daným subjektom, ale signály, ktoré v trhovom prostredí vysiela. Autor spomína tieto: dôveryhodnosť, profesionálne vylúčenie, výška odmien, uznanie a prestíž, autorita – skúsenosť, štátna autorizácia, akademické vzdelanie (ibid.).

Predpokladáme, že sprostredkovateľské subjekty budú v snahe o vysielanie správnych signálov (inými slovami – v snahe odlíšiť sa od konkurencie a komunikovať vyššiu kvalitu poskytovaných služieb) používať aj štandardizáciu, teda certifikovanie sa podľa rôznych noriem, aby sa zvýšila ich dôveryhodnosť³. L. Masárová ich rozdeľuje na normy zamerané na preklad ako produkt a na proces prekladu. Noriem zameraných na kvalitu prekladu ako produktu je menej, čo je pochopiteľné, keďže koncept kvality prekladu nie je možné jednoznačne zdefinovať, lebo je vágny, subjektívny a neustále sa mení v závislosti od situácie, funkcie prekladu, požiadaviek zadávateľa, doby, jazyka a pod. Ani v akademickom prostredí sa ho ešte nepodarilo jednoznačne zdefinovať⁴. Jednoduchšie je údajne kontrolovať kvalitu vykonania jednotlivých fáz procesu prekladu, čo by malo prispieť k dosiahnutiu kvalitného výsledného produktu. L. Masárová uvádza ako príklad produktovo orientovaných noriem americkú SAE J2450 alebo model Asociácie LISA (Localization Industry Standard Association LISA). Ako príklady noriem zameraných na kontrolu jednotlivých fáz procesu prekladu uvádza národné normy, napr. kanadskú CAN CGSB 131.10, americkú ASTM F2575, taliansku UNI 10574: 2007, rakúske Önorm D 1200: 2000 a Önorm D 1201: 2000 a nemeckú (už neplatnú) DIN 2345: 1998, ktorá sa stala podkladom pre medzinárodne platnú európsku EN 15038: 2006. Ďalšia procesuálne orientovaná norma, ktorá sa používa v prekladateľskom odvetví aj napriek svojmu všeobecnému zameraniu, je norma ISO 9001: 2008 (ibid.). Na základe skúseností z praxe predpokladáme, že v našom prostredí sú sprostredkovatelia certifikovaní na základe normy ISO 9001: 2008 alebo normy EN 15038: 2006, prípadne nie sú certifikovaní vôbec.

Norma ISO 9001: 2008 patrí do radu noriem ISO 9000, ktoré sú zamerané na systémy riadenia kvality. Je to všeobecná norma, ktorú môže použiť akýkoľvek podnik v akomkoľvek odvetví, netýka sa teda len prekladu. Je procesuálne orientovaná, na preklad sa preto dá veľmi dobre aplikovať, keďže, ako sme spomenuli vyššie, v tomto odbore je údajne jednoduchšie riadiť kvalitu vykonávania jednotlivých fáz procesu ako kontrolovať kvalitu produktu, ktorá je veľmi subjektívna a vágna. Jej základom sú tzv. systémy riadenia kvality, konkrétne orientácia sa na zákazníka, vedenie, zapojenie ľudí, procesný princíp, systémový prístup k manažérstvu, neustále zlepšovanie, orientácia sa na fakty pri rozhodovaní a vzájomná prospešnosť vzťahov s dodávateľmi (ISO Quality Management Principles, 2012). Špecifikuje napr. záväzok manažmentu, zameranie sa na zákazníka, plánovanie, komunikáciu, spravovanie zdrojov, realizáciu produktu, meranie, analýzu a zlepšovanie, monitorovanie, analýzu údajov a pod. (SUTN, STN EN ISO 9001⁵). V nadväznosti na to, čo sme o kvalite napísali vyššie, je veľmi zaujímavý aj prístup tejto normy k jej definovaniu. Kvalitu neberie ako absolútnu hodnotu, ale ako premenlivú veličinu, ktorá je vždy závislá od požiadaviek klienta pri konkrétnom projekte (Dunne – Dunnová, 2011)⁶.

Norma EN 15038 vznikla v roku 2006 a nahradila národné normy členov Európskeho výboru pre štandardizáciu (CEN). Je to medzinárodná norma zameraná priamo na štandardizáciu prekladateľského odvetvia, ktorá „špecifikuje požiadavky na poskytovateľa prekladateľských služieb (PPS) s ohľadom na ľudské a technické zdroje, kvalitu a manažérstvo projektu, zmluvný rámec a pracovné postupy“ (EN 15038, s. 7). Usiluje sa o zjednotenie terminológie, upravuje riadenie ľudských zdrojov, vrátane odbornej spôsobilosti prekladateľov, korektorov a recenzentov⁷, technické zdroje, projektový manažment, riadenie kvality, vzťah medzi klientom a PPS, priebeh prekladateľského procesu a v neposlednom rade dodatočné služby s pridanou hodnotou, ktoré môže PPS ponúkať. Norma EN 15038 vychádza z dobre známeho princípu „kontroly štyroch očí“ a v nadväznosti naň veľmi explicitne stanovuje požiadavky na kompetencie jednotlivých členov procesu prekladu.

V roku 2015 vyšla aj norma ISO 17100: 2015, ktorá má nahradiť EN 15038. Vznikla na základe pripomienok k existujúcej EN 15038 (pripravili ju International Standards Organization's Technical Committee ISO/TC 37, Terminology and other language and content resources, Subcommittee SC 5, Translation, interpreting and related technology). Nelíši sa od nej v mnohom, sústreďuje sa hlavne na objasnenie a lepšie vysvetlenie požiadaviek. Zdôrazňuje aj nevyhnutnosť a dôležitosť projektového manažmentu ako predpokladu kvality (QMS International)⁸. Väčšina slovenských sprostredkovateľov má zatiaľ certifikáciu podľa EN 15038 alebo ISO 9001, takže z nich vychádzame aj my.

Dva hlavné rozdiely medzi normami ISO 9001 a EN 15038 (a v budúcnosti aj ISO 17100) sú v tom, že (1) EN 15038 (v budúcnosti aj ISO 17100) je zameraná

priamo na prekladateľské služby a ISO 9001 je všeobecná norma certifikujúca systém riadenia kvality v akomkoľvek odvetví, a (2) EN 15038 (v budúcnosti aj ISO 17100) požiadavky na proces nielen stanovuje (ako ISO 9001), ale ich aj monitoruje, a to v jednotlivých fázach prekladateľského procesu. Čo sa týka výpovednej hodnoty certifikácie podľa niektorej zo spomínaných noriem, sme na pochybách. Ako sme už spomenuli, výskum L. Masárovej (2012) nezistil na strane používateľov prekladateľských služieb pridanú hodnotu certifikácie podľa ani jednej z nich. Navyše, ak sa subjekt certifikuje podľa normy EN 15038 (a teda dokáže, že má všetky predpoklady na poskytnutie kvalitného prekladu, napr. redaktora a korektora), neznamená to, že daný korektor alebo redaktor svoju prácu vykoná adekvátne. Podobne, ak sa subjekt certifikuje podľa ISO 9001 (a teda dokáže, že kontroluje procesy systému riadenia kvality), neznamená to, že dané procesy vždy prebiehajú rovnako a že kvalita ich výsledného produktu je zaručená. Preklad je vysoko subjektívny tvorivý proces ovplyvnený mnohými externými faktormi. Takýto priemyselný prístup k nemu v mene dosiahnutia vyššej kvality podľa nás nie je riešením. Pri skúmaní vybraného segmentu trhu však spomínané normy každopádne musíme vziať do úvahy.

3 UMIESTNENIE VÝSKUMU PROJEKTOVÉHO MANAŽMENTU DO TRANSLATOLÓGIE

Výskum v sociálnych vedách, medzi ktoré translatológia nesporne patrí, sa podľa J. Benča vo všeobecnosti zameriava na „*štúdium sociálnych javov, spoločenských procesov, vzťahov a ďalších stránok života spoločnosti*“ (2001, s. 19). Translatológia je navyše charakteristická vysokou interdisciplinaritou, keďže samotný predmet, spolu s metódami skúmania, prekračuje hranice jednej disciplíny. Z diachrónneho i synchronného hľadiska je pre ňu charakteristické aj kritérium, ktoré J. Benčo nazýva „*komplexným kritériom dominujúcej teoretickej koncepcie*“ (ibid., s. 23). Následkom interdisciplinárneho kontaktu, ktorý v konečnom dôsledku spôsobuje spochybňovanie spomínanej dominujúcej teoretickej koncepcie, sú vo vede o preklade tzv. obraty⁹ (Wolfová, 2007). A. Chesterman v príspevku do zborníka *Constructing a Sociology of Translation* spomína štyri základné: lingvistický, kultúrny, kognitívny a sociologický¹⁰. Pokračuje tvrdením, že tieto štyri základné perspektívy nie sú dôležité len z diachrónneho hľadiska, ale sú dodnes prítomné v súčasnom výskume vo forme úrovni skúmania danej problematiky. Veľmi zjednodušene sa teda dá povedať, že k jednému predmetu skúmania možno v translatológii pristupovať z lingvistického, kultúrneho, kognitívneho alebo sociologického hľadiska. Tieto štyri uhly pohľadu je však možné oddeliť len rámcovo, keďže „*sa často prekrývajú a mnohé výskumy sa ani nedajú realizovať len*

v rámci jedného prístupu“ (ibid., s. 174). Základnou teoretickou paradigmatou nášho výskumu je výskum prekladu ako procesu, keďže životný cyklus prekladateľského projektu je vlastne proces prekladu v širšom zmysle slova. Budeme k nemu pristupovať najmä zo sociologického hľadiska. Pre pochopenie teoretického rámca nášho výskumu je však nevyhnutné najprv stručne načrtnúť jeho vývoj vo všeobecnosti.

V translatológii postuloval výskum zameraný na proces prekladu v rámci deskriptívnej translatológie (*process-oriented descriptive translation studies*) už J. Holmes v štúdiu *The name and nature of translation* z roku 1972, ktorá sa považuje za jeden zo základných textov translatológie. Opísal ho však len ako výskum zameraný na psychologické procesy prebiehajúce pri prekladaní. Spomínaný sociologický aspekt však implicitne načrtol na inom mieste spomínanej štúdie, konkrétne v časti o výskume orientovanom na funkciu (*function-oriented descriptive translation studies*), kde uvádza, že výskum zameraný na opisovanie fungovania prekladov v prijímajúcej socio-kultúrnej situácii by mohol viesť k interdisciplinárnej výskumnej oblasti – sociotranslatológii. Zaoberala by sa však len translátom, nie tvorivým procesom, ktorý k nemu viedol. V slovenskej translatológii však sociológiu prekladu ako samostatne vyčlenenú oblasť¹¹ v rámci praxeológie prekladu identifikoval už A. Popovič v roku 1975 v diele *Teória umeleckého prekladu* (s. 20). V. Biloveský a M. Djovčoš v príspevku *Má nám Popovič dnes čo povedať?* na Letnej škole prekladu v roku 2013 venovali tomuto faktu značnú pozornosť: „Zvlášť však treba oceniť, že Popovič už identifikuje sociológiu prekladu ako samostatnú výskumnú oblasť, ktorej sa vo svete dostalo pozornosti až v nedávnych rokoch – Popovič jej potrebu identifikoval už pred štyridsiatimi rokmi“ (s. 52). A. Chesterman (2009) v štúdiu, ktorá rozoberá platnosť Holmesových postulátov po viac ako troch desaťročiach, navrhuje tri podskupiny sociológie prekladu: sociológiu prekladov, sociológiu prekladateľov a sociológiu prekladania. Sociológia prekladov sa zaoberá translátmi a ich fungovaním v prijímajúcej literatúre¹², sociológia prekladateľov prekladateľmi¹³, ich postavením v spoločnosti, sadzbami, pracovnými podmienkami, autorskými právami, akreditáciou, profesijnými združeniami a pod. V centre záujmu sociológie prekladania stoja fázy prekladateľského procesu v širšom zmysle slova, pracovné postupy, kontrola kvality vrátane redakcie, tímový preklad, vzťahy s inými účastníkmi prekladateľského procesu a s klientom. Z tohto uhla pohľadu by sme náš výskum zaradili do sociológie prekladania, ktorá je rámcom pre výskum prekladateľského procesu v širšom ponímaní.

P. Zabalbeascoa navrhuje pri používaní pojmu proces prekladu rozlišovať medzi procesom v širšom a užšom zmysle slova. Širšie poňatie procesu podľa neho „pokrýva fázy priebehu prekladateľského projektu, výber zdrojového textu, výber prekladateľa alebo prekladateľov, prijatie hotového prekladu od prekladate-

la, revíziu a všetky ostatné fázy publikovania (alebo vysielania a pod.), distribúcie k prijímateľom [...], dokonca možno uvažovať aj o zahrnutí kritik, dotlače, reedície, použitia v bibliografiách, citátoch, imitáciách alebo jeho použitia ako zdrojového textu pre preklad do ďalšieho jazyka“ (2000, s. 118). Proces v užšom zmysle slova podľa neho „začína, keď prekladateľ začne analyzovať text, ktorý dostal na preklad, a potom pokračuje, kým neprestane hľadať uspokojivé riešenia čiastkových problémov nachádzajúcich sa v zdrojovom texte a snažiť sa adekvátne preniesť text ako celok“ (ibid.). Širší prístup je podľa autora zameraný skôr na sociokultúrne javy a procesy, užší naopak na lingvistické a štylistické.

G. Saldanhová a S. O'Brienová píšu o dvoch cieľoch výskumu procesu prekladu alebo tlmočenia v translatológii. Prvým je skúmať kognitívne procesy, ktoré riadia kompetenciu translátora a takisto vzťahy medzi kogníciou a translátom. Druhým je pochopenie vplyvu situácie na prebiehajúci proces. Tvrdia, že „výskum procesu prekladu sa často chápe ako výskum mentálnych operácií pri prekladani, v skutočnosti je tu však predmet skúmania oveľa širší“ (2014, s. 109). Rovnaký uhol pohľadu ponúka aj K. Malmkjærová, ktorá sa zamýšľa nad viacerými významami termínu proces prekladu: „[Termín] sa môže použiť na označenie rôznorodých javov od kognitívnych procesov aktivovaných počas prekladania, či už hovoríme o vedomých alebo podvedomých, až po ten „fyzickejší“ proces začínajúci u klienta a končiaci vyjadrením spokojnosti s konečným produktom“ (2000, s. 163). J. Muñoz Martín postuluje dokonca tri úrovne, na ktorých by sme mali chápať výskum prekladu ako procesu. Prvou je už spomínaná úroveň mentálnych operácií. Druhou je podľa autora podskupina úloh, ktoré sú vykonávané počas prekladania a ako príklady spomína čítanie, písanie alebo overovanie. Tretia úroveň sa týka situácie, v ktorej sa prekladateľský proces odohráva a zahŕňa všetko a všetkých od prvého kontaktu so zadávateľom prekladu až po recepciu finálneho produktu prijímateľom (2010, In: Saldanhová – O'Brienová, 2014). Autor postuluje tri úrovne, prvé dve sa však v skutočnosti týkajú výskumu procesu prekladu v užšom zmysle slova, tak, ako ho chápe P. Zabalbeascoa (2000), teda ide znova o kognitívnu perspektívu. Vidíme, že autori sa zhodujú na dvojakom chápaní procesu prekladu. Nesmieme však zabúdať na to, že striktné oddelenie kognitívneho a sociologického procesu prekladu sa dá aplikovať len v teoretickom uvažovaní. V skutočnosti sa procesy navzájom ovplyvňujú a často prebiehajú v rovnakom čase. Najlepšie to podľa nás vystihuje teória J. Levého, ktorý preklad vnímal ako rozhodovací proces, teda ako sériu po sebe idúcich rozhodnutí (ťahov), ktoré prekladateľa nútia rozhodovať sa (t. j. vyberať si z určitého počtu možností alebo riešení na základe súboru definičných a selektívnych inštrukcií), a to prakticky v ktoromkoľvek momente procesu prekladu (1963). Rozhodovací proces je vždy podmienený situáciou (Wills, 1996). To znamená, že riešenie takého istého problému sa môže v závislosti od situácie výrazne odlišovať. Tento

pohľad na problematiku sa podľa nášho názoru dá vynikajúco aplikovať na prekladateľský proces v užšom i širšom ponímaní.

Výsledky výskumu procesu prekladu v úzkom zmysle slova, teda kognitívnych procesov prebiehajúcich počas prekladania, majú zvyčajne formu rôznych modelov zložených z jednotlivých fáz. V rámci tejto paradigmy rozoznávame dva typy publikácií. Prvý pracuje len s teoretickými postulátmi, ktoré analyzuje a syntetizuje. Fázu empirického výskumu vynecháva. Na základe teoretickej analýzy vo fáze syntézy navrhuje model, ktorý však ďalej neoveruje. Do tejto skupiny patria napríklad aj slovenskí a českí teoretici, ktorí sa vo svojich prácach venovali aj prekladateľskému procesu. J. Levý udáva tieto tri základné fázy prekladateľovej práce: pochopenie predlohy, interpretácia predlohy a preštylizovanie predlohy (1963). Podobne J. Vilikovský postuluje tri fázy: recepcia a interpretácia, formovanie koncepcie, reprodukcia (1984). V zahraničí môžeme ako príklad uviesť známy sekvenčný model prekladu (Gile, 1995) alebo Bellov model, ktorý je v súčasnosti považovaný za jeden z referenčných pre danú oblasť. Pozostáva z fázy analýzy (syntaktickej, sémantickej a pragmatickej) a syntézy (pragmatickej, sémantickej a syntaktickej), medzi ktorými autor predpokladá fázu sémantickej reprezentácie (Bell, 1991). V slovenskom kontexte jeho prístup prevzala a aplikovala E. Gromová (1996). Druhý prístup je založený na empirickom skúmaní, a teda prezentuje teoretické modely (reprezentácie skutočnosti), ktoré následne overuje pomocou experimentov, prípadne výskumu v teréne. Podľa G. Saldanhovej a S. O'Brienovej (2014) sa začal rozvíjať v 80. rokoch 20. storočia a medzi prvými autormi, ktorí v tejto oblasti publikovali, boli napr. J. Tommola (1986) v oblasti tlmočenia alebo H. Krings (1986a, 19986b, 1988) v oblasti prekladu. V 90. rokoch sa práce na tomto type výskumu zintenzívnili a objavilo sa množstvo prác z tejto oblasti, napr. W. Lörscher (1991, 2005), U. Norberg (2003), E. Dmitrova (2005), S. Göpferichová a kol. (2008, 2009), F. F. Alves a kol. (2010), D. Santosová (2003) a iné¹⁴. Čo sa týka metód empirického skúmania, najčastejšie sa používa zaznamenávanie verbálneho komentovania pri preklade (*verbal reports, think-aloud protocols*), sledovanie pohybu rúk po klávesnici (*keystroke logging*) alebo pohybu očí po monitore (*eye tracking, screen recording*). Tematicky sa tento typ výskumu zameriava na krátkodobú pamäť, metakogníciu, kognitívny rytmus práce, kompetencie prekladateľa a vplyv technológie na jednotku prekladu, najnovšie dokonca na posteditáciu (Saldanha – O'Brien, 2014).

Výskum procesu prekladu v širšom zmysle slova je mladší ako jeho predchodca. Ako sme vysvetlili už vyššie, zaujíma sa o proces v najširšom chápaní, od zadania projektu zákazníkom až po úspešné odovzdanie. Skúma takisto jednotlivých účastníkov tohto procesu, ich úlohy, kompetencie, náplň práce, postavenie v spoločnosti a pod. Ide o modernejší a teoreticky menej reflektovaný uhol pohľadu, ktorý sa často prelína s tzv. projektovým cyklom, resp. s fázami prekladateľského

projektu. Tu sa dostávame do oblasti projektového manažmentu. Teoretická reflexia procesu projektového manažmentu v prekladateľstve (a hlavne výskum životného cyklu prekladateľského projektu) je vlastne skúmaním procesu prekladu v širšom zmysle slova. Za všetky novšie modely prekladateľského procesu v širšom zmysle slova na tomto mieste uvedieme len dva reprezentatívne príklady, a to model podľa D. Gouadeca a proces prekladu podľa normy EN 15038: 2006.

D. Gouadec proces prekladu vníma ako zložený z viacerých chronologicky zoradených operácií. Je zidealizovanou predstavou toho, ako by mali práce na preklade prebiehať od momentu vzniku dopytu až po doručenie hotového prekladu v požadovanej forme. Podkladom preň bol protokol na zabezpečenie kvality prekladu, ktorý sa od roku 1986 používal na univerzite v Remeši. Je zameraný skôr prakticky a pozostáva z nasledovných krokov:

- vyhľadanie práce – vznik dopytu po preklade;
- získanie zákazky;
- príprava, plánovanie a organizácia prác na preklade;
- príprava prekladu;
- prenos/preklad;
- kontrola kvality a úpravy;
- uzatvorenie zákazky;
- vytvorenie archívu/aktualizácia nástrojov;
- diseminácia a spätná väzba (2007, s. 55 – 83).

Každý stupeň pozostáva z viacerých fáz, ktoré autor podrobne rozoberá. V porovnaní s modelmi procesu prekladu v užšom zmysle slova však hneď na prvý pohľad badáme jeden markantný rozdiel. Tvoria len jednu z fáz tohto širšieho modelu.

Podľa normy EN 15038: 2006 by mal prekladateľ pri prekladateľskom procese dbať na terminológiu, gramatiku, lexiku, štýl, miestnu kultúru, formátovanie, cieľovú skupinu a účel prekladu. Uvádza aj fázy procesu, a to nasledovne:

- 1) preklad
- 2) kontrola
- 3) revízia
- 4) recenzovanie
- 5) korektúra
- 6) záverečná verifikácia¹⁵ (EN 15038: 2006).

Vidíme, že tento model nezačína zadaním prekladu, ale priamo prekladom. Napriek tomu by sme ho zaradili medzi širšie modely, pretože spomína aj iných účastníkov procesu prekladu, ktorí sa podieľajú na tvorbe výsledného produktu.

ZÁVERY

- 1) Výskum projektového manažmentu v prekladateľstve je potrebný, lebo jeho zaradenie do praxe ovplyvňuje proces prekladu, kvalitu prekladu a obraz o profesii. Môže tiež priniesť množstvo užitočných poznatkov prekladateľom v praxi.
- 2) V teoretickej translitológii je súčasťou paradigmy výskumu prekladateľského procesu v širšom zmysle slova v rámci sociológie prekladania. Životný cyklus prekladateľského projektu je vlastne proces prekladu v širšom zmysle slova.
- 3) Najviac projektových manažérov predpokladáme v segmente sprostredkovaného prekladu. Medzi základné znaky tohto segmentu patrí jeho heterogenita a z nej vyplývajúca snaha o štandardizáciu (snaha o poskytnutie signálu o vyššej kvalite). Výpovedná hodnota certifikácií podľa rôznych noriem je však sporná. Napriek tomu je však nevyhnutné brať ich do úvahy, keďže niektoré z nich prikazujú projektový manažment a vnímajú ho ako predpoklad kvality prekladu.

POZNÁMKY

- ¹ Zatiaľ čo v minulosti sa umelecké texty a odborná knižná literatúra prekladala najmä v knižných vydavateľstvách a nakladateľstvách, dnes rastie potreba prekladu iného typu. Ide najmä o tzv. sivú literatúru (Butora, In: Keníž, 2008), teda o texty s minimálnou umeleckou hodnotou, ktoré sú väčšinou určené na jedno použitie. Ich preklad je väčšinou podmienený potrebou komunikovať v rámci medzinárodnej firmy či inštitúcie, zákonmi krajiny, do ktorej firmy exportujú svoj tovar a pod. Mohli by sme ich nazývať spotrebnými textami a prekladajú sa väčšinou sprostredkované, prostredníctvom prekladateľských agentúr, ktoré v súčasnosti údajne lepšie dokážu zvládnuť ich objem a rôznorodosť cieľových jazykov. Môže sa zdať, že takéto texty sú v porovnaní s knižným prekladom menejcenné, našou úlohou však nie je súdiť ich hodnotu alebo miesto v kultúrnom a hodnotovom systéme dnešného sveta. Našou úlohou, keďže sme v pozícii člena akademickej obce, je reflektovať dianie v praxi, poukázať na prínos, ktorý by mohlo mať v oblasti rozvoja disciplíny a zároveň kriticky hodnotiť jeho vplyv na odbor samotný. Myslíme si, že pred týmto javom nesmieme zatvárať oči.
- ² Sprostredkovateľ prekladov môže okrem prekladu ponúkať alebo sprostredkovať aj rôzne iné služby. G. Samuelsson-Brown v tejto súvislosti spomína napr. terminologickú prácu, tvorbu glosárov, DTP, rešerše, lokalizáciu, korektúry, kvalitu kontroly a riadenie prekladateľských a tlmočnických projektov (2010). Podobne norma EN 15038: 2006 uvádza v prílohe E tzv. neúplný zoznam služieb s pridanou hodnotou (s. 18).
- ³ L. Masárová však zistila, že klienti certifikáciu podľa noriem nevnímajú ako záruku kvality (2012).

- ⁴ J. Houseová tvrdí: „Kvalita prekladu predpokladá teóriu prekladu. Rôznorodé vnímanie prekladu teda spôsobuje aj rôznorodé koncepty kvality prekladu a takisto rôzne spôsoby jej hodnotenia“ (2001, In: *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*). Okrem tejto autorky sa konceptu kvality venujú napr. aj J. Houseová (1977), M. Forstner, L. J. Hannelore a P. A. Schmitt (2008), P. Lang (2009), I. Depraetereová (2011), J. Druganová (2013), M. Williams (2004).
- ⁵ http://www.sutn.sk/eshop/public/standard_detail.aspx?id=107713
- ⁶ Zaujímavé sú paralely, ktoré z tohto tvrdenia vyplývajú v súvislosti s teóriou skoposu.
- ⁷ V norme sa nachádzajú tri termíny pomenávajúce fázy kontroly prekladu – revise, review a proofread. Na základe porovnávania definícií si myslíme, že v slovenskom preklade normy sú isté nedostatky a terminológia nebola preložená v súlade so slovenskou translatológiou a s praxou v knižných nakladateľstvách, ktoré s profesiami redaktora a korektora pracujú už dlhé roky. Podrobnejšie informácie sa nachádzajú v diplomovej práci Lenky Glodekovej (2015, KAA, UMB).
- ⁸ Normu 17100: 2015 zatiaľ nemáme k dispozícii, takže všetky informácie o nej sme získali len sprostredkované. Viac na: <http://www.qmsi.eu/iso-171002015-for-translation-services-76> a <http://info.moravia.com/blog/bid/353203/ISO-17100-10-Questions-about-the-New-Translation-Services-Standard-Answered>.
- ⁹ Z angl. „turns“.
- ¹⁰ Uvedomujeme si, že tieto štyri prístupy sú svojím spôsobom zjednodušeným poňatím tematiky, v skutočnosti ich je oveľa viac a klasifikácia sa líši od autora k autorovi. Pre porovnanie napr. M. Tymoczková hovorí o filozofických a lingvistických, funkcionalistických, deskriptívnych, postkoloniálnych, dekonštruktivistických a poštrukturalistických prístupoch (2007). Viac detailných informácií o obratoch v translatológii sa nachádza v publikácii Mary Snell-Hornbyovej *The Turns of Translation Studies: New paradigms or shifting viewpoints?*, my ich nebudeme detailne rozoberať, keďže tvoria len okrajový rámec nášho výskumu.
- ¹¹ Zaujímavé zamyslenie sa nad tým, či je sociológia prekladu naozaj samostatnou oblasťou alebo len zmenou pohľadu, ponúka M. Snell-Hornbyová v spomínanej publikácii *The Turns of Translation Studies* (s. 172).
- ¹² Toto je oblasť, ktorej vznik predpovedal už J. Holmes (1972).
- ¹³ Medzi najnovšie výskumy v tejto mimoriadne obľúbenej oblasti patria napr. M. Djovčoš (2013, 2015 - prebieha), P. Šveda (2015 – prebieha), A. Pym (2012), D. Katan (2009) a i.
- ¹⁴ Z priestorových dôvodov nebudeme detailne prezentovať výsledky doterajšieho výskumu v oblasti skúmania kognitívnych procesov pri prekladaní. V prípade záujmu o viac informácií z tejto oblasti porov. Krings (2001), kde autor ponúka vynikajúcu štatistiku o stave výskumu v oblasti kognitívnych procesov pri prekladaní podľa rôznych kritérií, napr. jazyk, krajina, rok, výskumná metóda a pod.
- ¹⁵ Opätovne by sme chceli upriamiť pozornosť na isté terminologické nedostatky v slovenskej verzii normy. Na základe porovnávania definícií termínov „revise“, „review“ a „proofread“ si myslíme, že terminológia nebola preložená v súlade so slovenskou translatológiou a s praxou, napr. v knižných nakladateľstvách, ktoré s profesiami redaktora a korektora pracujú už dlhé roky.

LITERATÚRA

- BENČO, Jozef: *Metodológia vedeckého výskumu*. Bratislava : IRIS, 2001. ISBN 80-89018-27-0.
- BILOVESKÝ, Vladimír – DJOVČOŠ, Martin: *Má nám Popovič dnes čo povedať?* In: Letná škola prekladu 12: Odkaz Antona Popoviča, zakladateľa slovenskej prekladovej školy – pri príležitosti 80. výročia jeho narodenia. Zvončeková, D. (ed.). Bratislava : Ana-Press, 2013, 285 s. ISBN 978-80-971262-2-3.
- BELL, Roger T.: *Translation and translating: theory and practice*. London : Longman, 1991, 320 s.
- DJOVČOŠ, Martin: *Kto, čo, ako a za akých podmienok prekladá: prekladateľ v kontexte doby*. Banská Bystrica : Fakulta humanitných vied, 2013, 162 s. ISBN 978-80-557-0436-4.
- DUNNE, Keiran J. – DUNNE, Elena S.: *Translation and localization project management*. Amsterdam : John Benjamins Publishing, 2011, 424 s. ISBN 978-90-272-31925.
- FERENČÍK, Ján.: *Kontexty prekladu*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1982, 149 s.
- GILE, Daniel: *Basic Concepts and Models for Interpreter and Translator Training*. Amsterdam : Benjamins Publishing, 1995, 278 s. ISBN 90 272 1605 3.
- GROMOVÁ, Edita: *Interpretácia v procese prekladu*. Nitra : Vysoká škola pedagogická v Nitre, 1996, 136 s.
- GÖPFERICH, Susanne a kol.: *Behind the Mind: Methods, Models and Results in Translation Process Research*. Samfundslitteratur, 2009.
- GOUADEC, Daniel: *Translation as a Profession*. Amsterdam : John Benjamins Publishing, 2007, 396 s. ISBN 978-90-272-1681-6.
- HOLMES, James S.: *The name and nature of translation*. In: Toury, G.: *Translation across cultures*. New Delhi : Bahari Publications, 1987, s. 10-25.
- CHESTERMAN, Andrew: *Bridge concepts in translation sociology*. In: *Constructing a sociology of translation*. Wolf, M. – Fukari, A. (ed.). Amsterdam : John Benjamins Publishing, 2007, s. 171-183. ISBN 978-90-272-1682-3.
- CHESTERMAN, Andrew: *The Name and Nature of Translator Studies*. [online]. In: *Hermes – Journal of Language and Communication Studies*. Dostupné na: <http://download1.hermes.asb.dk/archive/download/Hermes-42-2-chesterman_net.pdf>.
- ISO 9001: 2008: *Systémy manažérstva kvality. Požiadavky*.
- KENÍŽ, Alojz: *Preklad ako hra na invariant a ekvivalenciu*. Bratislava : AnaPress, 2008, 96 s. ISBN 978-80-89137-38-1.
- LEVÝ, Jiří: *Umění překladau*. Praha : Panorama, 1963, 396 s.
- LEVÝ, Jiří: *Translation as a decision process*. In: *The Translation Studies Reader*. Venuti (ed.) New York : Routledge, 2000, s. 148-156. ISBN 0-415-18746-X.
- MASÁROVÁ, Lenka: *Sociological Aspects of „Quality“ in Translation Service from Customer Perspective*. 2012. [diplomová práca].

- POPOVIČ, Anton: *Teória umeleckého prekladu*. Bratislava : Tatran, 1975, 293 s.
- PYM, Anthony a kol.: *Studies on Translation and Multilingualism: The status of the translation profession in the European Union. European Commission*. [online]. 2012. Dostupné na: <http://ec.europa.eu/dgs/translation/publications/studies/translation_profession_en.pdf>.
- QMS International. [online]. Dostupné na: <<http://www.qmsi.eu/iso-17100-35>>.
- SAMUELSSON-BROWN, Geoffrey: *A practical guide for translators. Multilingual Matters*. 2010, 201 s. ISBN 978-1-84769-251-1.
- SANTOS, Fábio Alves dos a kol.: *Triangulating Translation: Perspectives in Process Oriented Research*. Amsterdam : John Benjamins Publishing, 2003.
- SALDANHA, Gabriela – O'BRIEN, Sharon: *Research Methodologies in Translation Studies*. New York : Routledge, 2014, 244 s. ISBN 978-1-909485-00-6.
- STN EN 15038: 2006: Prekladateľské služby. Požiadavky na prekladateľské služby
- VILIKOVSKÝ, Ján: *Preklad ako tvorba*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1984, 234 s.
- WILLS, Wolfram: *Knowledge and Skills in Translator Behavior*. Amsterdam : Benjamins Publishing, 1996, 259 s. ISBN 90 272 1615 0.
- WOLF, Michaela – FUKARI, Alexandra: *Constructing a sociology of translation*. Amsterdam : John Benjamins Publishing, 2007, 226 s. ISBN 978-90-272-1682-3.
- ZABALBEASCOA, Patrick: *From techniques to types of solutions*. In: *Investigating Translation: Selected Papers from the 4th International Congress on Translation*, Barcelona, 1998. Lonsdale a kol. (ed.). Amsterdam : John Benjamins Publishing, 2000, 270 s. ISBN 90-272-1637-1.

RÉSUMÉ

The paper deals with translation project management. It presents the pragmatic reasons for researching project management and explains the position of such research in the translation studies theory. It deals mainly with various types of subjects which outsource translations and with the role that project management plays in their (marketing and USP defining) activities on the market.

◆◆◆

Mgr. Zuzana Angelovičová (rod. Kraviarová)
Katedra anglistiky a amerikanistiky
Filozofická fakulta Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici
Tajovského 40
974 11 Banská Bystrica
zuzana.kraviarova@gmail.com